

A köztársaság ábrándja

2018. NOVEMBER 16. – 2019. MÁRCIUS 3.

Centrális Galéria

Blinken OSA – Szabad Európa Rádió Archívum
1051 Budapest Arany János u. 32.

A köztársaság ábrándja, 1918–2018

A kiállítás az 1918-ban, 1946-ban és 1989–90-ben létrejött három magyar köztársaság gyökértelenségéről és bukásáról szól. Arra keresi a választ, vajon a köztársasági eszme miért olyan gyenge és sérülékeny a magyar politikai gondolkodásban, és hogyan vezet ez a tekintélyelvű rendszerek újjászületéséhez.

Úgy véljük, a köztársasággal szembeni legbefolyásosabb eszmekör az elmúlt száz évben a Szent Korona-tan volt, mivel a köztársasággal szintén ellentétes kommunista állameszme sohasem volt olyan népszerű és befolyásos a magyar közvéleményben és közgondolkodásban, mint az előbbi.

A Szent Korona-tan nem azért ellentétes a republikanizmussal, mert monarchikus formát feltételez, hanem azért, mert a politika alanyát az állampolgárok közössége helyett egy rajtuk kívül, illetve felettük álló kollektív entitásban jelöli meg: az ezeréves államban, a birodalomban, a nemzetben. A kommunizmus a proletárdiktatúra fikciójával szintén egy kollektív entitást, a Pártot helyezte a polgárok mindenkori összessége fölé. Ha a hatalom nem a polgárok érdekeire,

jogaira és döntéseire alapozva legitimálja önmagát, hanem valami fölöttük álló nevében kormányoz, az mindig tekintélyelvű, diktatórikus hatalomgyakorlást feltételez, és a szuverén polgárokat óhatatlanul alattvalókká degradálja. Nem az alkotmányos monarchia a köztársaság ellentéte, hanem a szuverenitást a polgárok akaratától elszakító doktrína: a mai Magyarországon a felélesztett Szent Korona-tan érvényesítése a közjogban és a hatalomgyakorlásban. A köztársaság hiánya nem más, mint a népszuverenitás hiánya.

A magyar köztársasági gondolat gyengesége történelmileg leginkább abban ragadható meg, hogy a köztársaság sosem belső tartalma és normái: a népszuverenitás, az állampolgári egyenlőség, a polgári jogok szavatolása, a közös felelősségvállalás és a hatalom feletti szabad ítélkezés, választás okán volt egyes történeti pillanatokban népszerű és mozgósító erejű. Mindig elsősorban a nemzeti függetlenség jelképe volt. Így volt ez 1918-ban, a Habsburgoktól történt elszakadás

pillanatában, így volt 1945–46-ban, midőn az ország megszűnt Hitler csatlósállama lenni, és 1989–90-ben is, a szovjet megszállás és a kommunista uralom alóli felszabadulás pillanatában. Vagyis a köztársaság alapítása mindhárom esetben egy külső hatalom által determinált történelmi kényszerhelyzetből való kiszakadás aktusa volt. A nemzeti-területi szuverenitás elnyerésének ígérete mindhárom esetben fontosabb volt, mint a népszuverenitás republikánus eszméje.

A köztársaságot egyik esetben sem elsöprő erejű népmozgalom és egyöntetűen kinyilvánított közakarát hívta életre, hanem az előző rendszer összeomlása. Sosem a nép vívta ki, a többség mindig csak tudomásul vette, mint egy új, az aktuális korszellemet és elvárásokat tükröző

politikai realitást. 1918-ban a háborús vereség és a Monarchia összeomlása vezetett az első köztársaság kikiáltásához. Jellemző, hogy bő két héttel a kikiáltása előtt még leendő vezetői sem tudták, hogy nemsokára egy köztársaság élén találják magukat. 1946-ban szintén az előző rezsimit elsöprő háborús vereség nyitott utat a köztársaságnak, míg 1989–90-ben a szovjet birodalom megrendülése. Mindegyik korszakban voltak a köztársaságnak elkötelezett hívei. Ám a többség a köztársaságok alapítását közönnyel szemlélte, rajtuk kívül, vagy éppen felettük álló okokból bekövetkező változásoknak tekintette őket. A köztársaság belső meggyőződés és indíttatás híján mindig gyökértelen maradt.

A köztársaság kikiáltása mindhárom esetben a külvilághoz fűződött, be nem teljesült várankozásokhoz kapcsolódott. 1918-ban úgy hitték, hogy a szabadságharc leverése után a Habsburg Birodalomba erővel visszakényszerített, de most a függetlenségét kinyilvánító, új Magyarország mentesül a tőle idegen, bűnös, dinasztikus háború felelősségétől, így méltányos bánásmódról és területi rendezésre számíthat a béketárgyalásokon, az önrendelkezés alapján befogadást

nyer Európa civilizált nemzeteinek közösségébe.

1946-ban a köztársaság alapítását hasonló várankozás övezte: eszerint a hitleri Németországgal az arisztokratikus és autokratikus, népelnyomó elit kötött szövetséget, s a magyar nép valódi akaratát megtestesítő új köztársaság nem osztozik ebben a felelősségben, hiszen a népnek nem volt szava a régi rezsimben. Így számíthat arra, hogy nem „utolsó csatlósként” bánnak vele, és elkerülhető az ország betagolása a szovjet birodalomba. 1989–90-ben a köztársaság megalapításához egy új, bőkezű segélyprogram és a gyors nyugati integráció reménye fűződött: a Nyugat segít a kommunista uralom alá kényszerített országoknak kilábalni a szovjet elnyomás okozta elmaradottságból. Ezek a várankozások egyik esetben sem – illetve az utolsó esetben csak részben és megkésztetten – teljesültek. Ezzel szemben hiányzott a többség belső elkötelezettsége a köztársaság iránt, e nélkül pedig a köztársaság mindhárom esetben sebezhetőnek bizonyult: 1918-ban a háborús összeomlás és az ország szétesése, 1946 után a szovjet megszállás és a kommunista diktatúra buktatta meg a köztársaságot, 1990 után a gazdasági összeomlás és az általános kiábrándultság hiteltelenítette és ásta alá azt. Az első két esetben a köztársaság bukása még jórészt külső kényszer nyomán következett be. A harmadik köztársaság bukásáról ez már nem mondható el.

A kiállítás alapvetően az 1918-as első köztársaság születése és a 2010 után létrejött Nemzeti Együttműködés Rendszere alapítása közötti időszakot tárgyalja. A magyar köztársaságok történetének közös vonása a hiány. Ezért a kiállítás megtekintése a látogató aktív részvételét kívánja: a kiállítótérben a falakon szinte semmi nem lesz látható. Az installációkon a kiállítás egyes fejezetei – a képek, filmek, dokumentumok – akkor jelennek meg, ha a látogató elindítja azokat. Az audiovizuális dokumentumok némák, az adott állomáshoz kapcsolódó szövegeket Csákányi Eszter színművész tolmácsolásában hallgathatja meg a látogató.

Kurátor: **Mink András**
Csákányi Eszter
tolmácsolásában